

Jakabházi Béla Botond

Kérlek, Uram! Küldj mást, akit küldeni tudsz!

Bibliamagyarázat

Mózes ekkor így felelt: Hátha nem hisznek nekem, és nem hallgatnak a szavamra, hanem azt mondják, hogy nem jelent meg neked az ÚR?! De az ÚR erre azt mondta neki: Mi van a kezében? Egy bot – felelte ő. Dobd a földre! – mondta az ÚR. Amikor a földre dobta, kígyóvá vált, és Mózes elfutott előle. Azután ezt mondta az ÚR Mózesnek: Nyújtsd ki a kezedet, és ragadd meg a farkánál! Mózes kinyújtotta a kezét, és megmarkolta, az pedig bottá vált a markában. Így majd elhiszik, hogy megjelent neked az ÚR, atyáik Istene: Ábrahám Istene, Izsák Istene és Jákób Istene. Majd pedig ezt mondta neki az ÚR: Dugd be a kezedet a kebledbe! Bedugta a kezét a keblébe, és amikor kihúzta, hófehér volt a keze a pokloságtól. Ezután pedig azt mondta: Dugd vissza a kezedet a kebledbe! Visszadugta a kezét a keblébe, és amikor kihúzta a kebléből, ismét olyan volt, mint testének többi része. Ha tehát nem hisznek neked, és nem hallgatnak a szóra az első jelnél, majd hisznek a szónak a következő jelnél. De ha még erre a két jelre sem hisznek, és nem hallgatnak a szavadra, akkor végy a Nílus vizéből, öntsd a szárazra, és a Nílusból vett víz vérré válik a szárazon. Akkor ezt mondta Mózes az ÚRnak: Kérlek, Uram, nem

vagyok én ékesen szóló. Ezelőtt sem voltam az, de azóta sem vagyok, hogy szolgálóddal beszélsz. Sőt nehéz ajkú és nehéz nyelvű vagyok én. De az ÚR ezt mondta neki: Ki adott száját az embernek? Ki tesz némává vagy süketté, látóvá vagy vakká? Talán nem én, az ÚR?! Most azért menj! Én leszek a te száddal, és megtanítalak arra, hogy mit beszélj! De ő azt felelte: Kérlek, Uram! Küldj mást, akit küldeni tudsz! (2Móz 4,1–13)

A kivonulás könyve (2 Móz) 3. fejezete, valamint a 4. fejezet 1–17. versei a pásztorból éppen látóvá (aki látja a szentséget és a látható világ mögött rejlő összefüggéseket), prófétává (aki az általa megtapasztalt, megélt istenség üzenetét tolmácsolja a közösségnek) való legendás alak, Mózes istenélményének, elhivatásának történetét tartalmazza. Erre a szövegrészre úgy kell tekintenünk, mint egységes epizódra, melyet a 2Móz 2,25 vezet be: „Rátekintett Isten Izráel fiaira, és gondja volt rájuk Istennek.” S ezután derül ki, hogy mivel, pontosabban ki által volt gondja Istennek arra, hogy szabaddá tegyen egy rabszolgasorban sínylődő népet. Míg a 3. fejezetben Mózes az elődei által tisztelt istenséggel való találkozás döbbenetében visszafogottan, félelemmel és alázattal beszél a magát Jáhvénak nevező istenséggel, a fenti részben, az új helyzethez (hallja és beszélget az istenséggel) való gyors alkalmazkodása után meri vállalni önmagát, kételyeit és gyávaságát, s ha tisztelettudóan is, de próbál ellentmondani istenének.

A történet valószínűleg pszeudotörténelem, de azért azt a kérdést, hogy valójában így történt-e, hagyjuk nyitva. Létezhetett egy, a Bibliából ismert, Mózeshez hasonlítható történelmi egyén, viszont a férfi neve, valamint születésének körülményei egy sokkal korábbi, eredetileg sumér legenda szinte pontos mása, amelynek változatait még a távoli Indiában is ismerték. Azt gondolom, hogy az amúgy megoldhatatlan történelmi hitelesség kérdésének feszegetése zsákutca, viszont a történet lélektani megközelítése nemcsak izgalmas, hanem hasznos is, ugyanis mint jelképes történet, a mindenkori ember egy típusát jeleníti meg.

A szimbólumok, a mély lelki élet dinamikájának szempontjából ez a történet tökéletes. Nyilván ezen a szinten nem Mózesről szól, hanem az isteni erő által megérintett, látóvá váló emberről általában, akinek a szentséggel való találkozása csak olyan mértékben lehet értékes, amilyen mértékben ezt az erőt a közösség, Mózes esetében a zsidó nép szolgálatába tudja állítani. Ahogyan a sámánt az örülttől, úgy a prófétát és látnokot is az álprófétától az különbözteti meg, hogy a saját egyéni élményeit és a szenttel való találkozásainak üzenetét a közösség javára tudja-e fordítani, vagy sem. Ha Mózes úgy dönt, hogy pásztor marad, sorsa

előli menekülése során, miközben már késő számára nem hallani Jáhvé hangját, nem látni hatalmát a tűzben, minden bizonyonnyal tébolyult, de legalábbis megke-seredett emberként tengeti hátralevő életét (erről magyarul talán Hamvas Béla írt a legérthetőbben). Csakhogy végül jól dönt, s talán számára sem nyilvánvaló az a pillanat, amikor benne is eldőlt az, hogy hogyan tovább.

Mózes a kifogások embere, legalábbis élete azon pontján, amikor a tűzben meglátja, megtapasztalja őseinek istenét, Jáhvét. És mint a próféták esetében len-ni szokott, az isteni megszólítás, az istennel való bensőséges kapcsolatra való fel-ébredésnek (megvilágosodásnak, elhívásnak stb.) elmaradhatatlan velejárója az, hogy az istenség feladattal bízta meg újonnan „szerzett” munkatársát. Éppen ezért, főleg a közel-keleti mentalitásban, az isteni jelenlétre való ráébredés nem csupán magánügy, sőt elsősorban nem privát megváltás (ahogy az európai egyénben felmerülhet), hanem valamilyen társadalmi, közösségi célt szolgáló esemény: az elhívott, vagyis aki az istenséggel találkozott, aki az ő hatalmát meg-sejtette, isteni felhatalmazottsággal fogja szolgálni egy közösség, a héber hagyom-ányban „a nép” érdekeit. Ám nem azokat az érdekeket, amelyek a történelmi időben élő és cselekvő egyének gondolnak, hanem a történelem uraként tekin-tett, „Vagyok, aki vagyok” -nak nevezett erő érdekeit. És ennek az ősi istenségnek (az ún. atyák istenének) nagyon tiszta elképzelései vannak Mózes életére vonat-kozáon, és nem mond le azokról még akkor sem, amikor Mózes hőshöz vagy le-endő prófétához nem illő módon próbálja bizonygatni, hogy ő erre az emberfe-letti küldetésre semmiképp sem alkalmas.

Felmerül a kérdés, hogy Mózes vonakodása szerénység, bátortalanság, az akcióba lendülést megelőző melodramatikus „ha én kellek, akkor addig vonako-dom, míg könyörögni fogsz nekem” játék része-e, egyfajta tánc az emberi hiúság és az isteni akarat között (amelynek végeredménye mindkét fél számára kezdet-től világos, mégis rituáliszerűen megfutják megszokott köreiket), vagy Mózes ellenvetései nem kifogások, hanem jogos érvek, s valóban olyan férfi ő, aki nem alkalmas a küldetésre.

Teljes élettörténetének és megvalósításainak ismeretében a köztudatban Mózes a bibliai sikerember képében szerepel, és ezen mit sem változtat az a tény, hogy a Nebó hegyén Isten feltárja öreg prófétájának, hogy az ígélet földje számá-ra elérhetetlen, láthatja, de oda nem juthat el (5Móz 34). A legnagyobb siker és elégtétel az erőfeszítéséért elmarad, a próféta mégsem keserűséggel és csalódot-tan hal meg; mint elhasználódott, jó szolgálatot tett munkaeszköz, egyszerűen csak befejezi küldetését, mint aki tudja, mert tudja, hogy mindent, amit elért, az istenség jóvoltából és akaratával ért el. Viszont amikor először szólítja meg Jáhvé a héber férfit, azt semmi nem ajánlja a prófétaásra. Mózes látomása az égő, de el

nem égő csipkebokorról csupán egy változata a kultúrákon és történelmi korszakokon átívelő istenélményeknek, a tűz látványában megtapasztalt istenség – és később a vulkáni füstoszlop és tűzoszlop – jelzi azt, hogy a vízből kihúzott (ez Mózes nevének jelentése, egyiptomi fáraók is viselték a Tuth-Moszisz nevet) ember életének egy olyan szakaszába lép, amelyben a tűz szenvedélye, varázsa, pusztító és gyógyító ereje fogja dominálni, eltérően az addigi alkalmazkodó és a legalacsonyabb (és legkézenfekvőbb) pontot természetéből kifolyólag kereső víz jellegzetességétől. Mózes addigi életére (a történet szerint már túl van nyolcvan) inkább a sodrás volt jellemző: saját szenvedélyei, erényei és akarata vezérlik, de ettől tova az isteni erő hajtja, saját temperamentuma és személyiségvonásai ellenében is. Így a Mózes prófétai alkalmasságára vonatkozó kérdésre a válasz az, hogy Mózes joggal ódzkodik a feladattól, valóban nem alkalmas rá. Idegen földön bujdosó, hazátlan és népétől távol édeglő személy, még csak nem is átlagember, mert bár királyi rangban nőtt fel Egyiptomban, mégiscsak gyilkos. Van családja, felesége és gyermekei, és apósa, Jetró (kulcsfontosságú figura Mózes életében) nyáját legelteti. Aztán a mindennapi megszokott kerékvágásból hirtelen kizökkeni egy nem mindennapi élmény. Mózes másképpen kezd látni, hallani, érezni – mintha egy más, nem mindennapi ébrenléti tudatállapotba kerüléssel kinyitottak volna neki egy ajtót, amely, páli megfogalmazással élve, „minden értelmet meghalad”. Ettől a pillanattól kezdve Mózes képes társalogni a Jáhvénak nevezett, ősök által is tisztelt istenséggel. Mózes nem örül, inkább fél, aztán azt a bizonyos belső, megnyílt ajtót próbálja becsukni, sikertelenül. Az isteni erő ellenállhatatlan, emberi akadályok nem érdeklik, nem alkudozik és nem könyörög. Pedig Mózes érvei tökéletesek: felveti, hogy nincs hitele, s a nép nem fogja elhinni neki, hogy találkozott vele és hallja Jáhvé hangját. És persze nem mellékes, hogy beszédhibás, vagy már nem beszél jól az egyiptomi nyelvet. Magatartása ijedtségről, bátortalanságról árulkodik. Tudja, hogy nem alkalmas. És nem érti, hogy miért neki kell véghezvinni a nép kiszabadításának küldetését. Ezen a ponton az utókor tudni véli, hogy Mózes mégiscsak alkalmas, nem hiába őt választja Jáhvé, holott pont fordítva igaz: Mózes azért (lesz) alkalmas, mert Jáhvé őt választja. És annak feszültségével kell élnünk nekünk is, akárcsak Mózesnek, hogy örök titok marad az istenség motivációja, szándékai valóban kifürkészhetetlenek, és minden próbálkozás arra nézve, hogy értelmet adjunk, megmagyarázzuk ezt a szándékot, kínosan emberközpontúnak bizonyul. Nem is lehet ez másként. Persze ettől még nem elvetendőek azok a próbálkozások, hogy „rátaláljunk” az „igazi” jelentésre, még akkor is, ha ez jobbára lehetetlen küldetés (jó példa erre az, amikor a fenti szövegrész után tíz sorral arról szerzünk tudomást, hogy Isten meg akarja ölni Mózes). Érdemes emlékeztetnünk magunkat

arra, amit a 20. században C. G. Jung és Joseph Campbell ismert fel az istenélményekkel, revelációkkal kapcsolatosan: a különböző korokban és kultúrákban tisztelt istenségek (pl. a görögök és egyiptomiak) az emberi elme projekciói, nem per se az isten, hanem az egyénileg vagy csoportosan megtapasztalt szentség. Az ókori görögök és egyiptomiak is tudatában voltak ennek az emberi természetből származó korlátoltságnak, hogy a politeista panteon istenei emberi vágyak, természeti erők, gonosz és nemes motívumok megtestesítői (Jáhvé sem volt kivétel, és a babiloni fogság idejéig a héber istenség kultusza, a próféták nem kis bosszúságára, meg kellett hogy férjen a különböző termékenységistenségek tiszteletével, imádásával).

A fenti történet nem azt üzeni, hogy az istenséggel, a hatalmas erővel vagy erővel szemben az ember passzív elszenvedője lesz a „nagyobb akarataknak”, itt konkrétan azt, hogy Jáhvé erőszakkal veszi rá Mózeset a küldetés vállalására. Minden elhivatott látnok, próféta, szent ember stb. saját akarata is szükséges ahhoz, hogy általa az istenség egyének, családok és népek sorsát irányítsa. Mózesnek is végül önként kell vállalnia saját sorsát, bármilyen is legyen az. Mintha az Isten az ember akarata nélkül nem akarna lépni. Ezért van az, hogy amikor e történetet követően Mózes az apósával beszél, akkor azt mondja neki, hogy ő szeretne visszamenni Egyiptomba, s nem azt állítja, hogy Jáhvé kényszeríti rá (2Móz 4,18). Persze lehetett volna másképp is, Mózes a sorsrontást is választhatta volna, ha saját sorsát nem akarta volna vállalni. Hátat lehet fordítani a belső hangnak, lehet bagatellizálni az isteni utasítást (bármilyen formában jelenjen is meg), ennek ára azonban hatalmas. Jól példázza ezt Jónás története, aki a sorsa (vagy végzete) elől menekülő ember archetípusa. Az ő osztályrésze a hal gyomrának sötétségében való halál előtti meghalás valahol a tenger mélyén. A szimbolikus nyelvezet a súlyos depresszióra utal, amikor az egyén sem a helyét, sem önmagát nem találja, sorsa idegen, élete elviselhetetlen. Jónás az életet választja, véghez viszi küldetését, még akkor is, ha azzal nem ért egyet (ezért duzzogó és megkeseredett). Mózes viszont nyílt, őszinte és gyámoltalanságában is hiteles, aki – bár folyamatosan tapasztalja a szentséget – magát nem tartja különlegesnek. Az istenséget – úgy tűnik – nem érdekli, hogy az ember nagyra vagy semmire tartja-e magát.

Mózesnek azonban egy próbát – akárcsak a mesékben – mégiscsak ki kell állnia. Ez a jelenet nem tűnik nagyon fontosnak, viszont ez a fordulópont, amikor a pásztorból hős és próféta válik. Ha nem egy bibliai történet volna ez, akkor a tévedés kockázat nélkül kijelenthetnénk, hogy amit Jáhvé Mózesrel tesz, az rituális beavatás: az addig átlagos életet élő ember egy nálánál nagyobb hatalom általi beavatása a sámánizmust idézi: a vadászó-gyűjtögető népek körében pl. a

fenti világból érkező utasításokra és üzenetekre érzékennyé váló férfi vagy nő olyan erő birtokába kerül, amelyet az adott közösség elismer és igényel. És ennek az „erőbe öltözésnek” rituáléja Mózes esetében a pásztorbot kígyóvá, a kígyónak pedig Isten botjává való változtatása. Itt és ezáltal történik meg Mózes isteni hatalommal való felruházása.

Jáhvé arra kéri Mózeset, hogy munkaeszközét, a pásztorbotot dobja a földre. S ahogy a bot földet ér, kígyóvá változik. Nem azért kígyóvá, mert a botra ez az állat hasonlít a leginkább, hanem azért, mert a kígyó az erőt jelképezi, egyrészt az ösztönös, zabolátlan emberi indítatásokat (amelyek forrása az ember agyának legősibb rétege, az ún. hüllőagy) és a zsigeri reakciók elemi sodrását (pl. halálfélelem, nemi vágy), másrészt az istentől származó, földön megnyilvánuló hatalmat. Ezért tekintettek Egyiptomban szent állatként a királykobrára, ezért jelenik meg a fáraók ábrázolásánál is a szent kígyó motívuma. A későbbiekben, amikor a Mózesben lévő isteni erő Áronban is működik, az Isten botjából átváltozó kígyó megeszi a fáraó kígyóját, ami elsősorban nem bravúros cselekedet a testvérpáros részéről, hanem Jáhvé egyértelmű jelzése az egyiptomiak felé, hogy az ő hatalma nagyobb, mint az egyiptomi isteneké.

A kígyóvá változó bot látványa Mózeset megrémíti, a leírás szerint elszalad. Aki rémült már meg váratlanul felbukkanó kígyótól, az tudja, hogy az elszaladás nagyon elegáns kifejezése a pánikszerű menekülésnek. Ez is ösztönös, az újszülött csecsemő is három félelmet hoz magával a világra: a leejtéstől/magasságtól, az erős hangoktól és a kígyótól való félelmet (a velünk született, póktól való félelem még vitatott). Mózes azt teszi, amit az ember természetszerűen tesz hasonló helyzetben: elmenekül. S ekkor ez a bátortalan, alkalmatlan Mózes, Jáhvé egyetlen szavára a nem természetes és nem magától értetődő dolgot teszi: megragadja a kígyót a farkától. És azt hiszem, hogy ez a pont az, amikor Mózes megkapja Jáhvétól azt a megmagyarázhatatlan erőt, amellyel nagy dolgokat tud véghezvinni, pontosabban Jáhvé Mózes által. A kígyónak a farkától való megragadása is jelkép: Mózes azzá a férfivá válik éppen, aki a veszélyt, az irtózott és ambivalens jelentéseket hordozó lényt hajlandó, isteni utasításra, megragadni. Mózes beavatásának a próbája éppen ez, és a mindenkori ember, ha az archetipikus hős útját járja, hajlandó kell hogy legyen erre. A történet mai olvasatban a saját és családjunk, közösségünk körében lévő „kígyók”-kal való szembesülésre biztat: meg kell nevezni, ki kell mondani a problémákat, a veszélyeket, a csúszó és zugokban meghúzódó csendes „ragadozókat”, amelyeket ha nem akarunk megfogni (és tudatosan a jó szolgálatába állítani), majd váratlanul, mikor már nem is számítunk rá, fog megmarni. Mózes továbbá megtapasztalja azt, hogy Jáhvé megbetegíteni és meggyógyítani is tud (leprássá teszi majd meggyógyítja Mózesnek a keblébe

elrejtett – szívéhez szorított, kezét), hatalmas istenség, akiben bízhat, s akinek az ereje legalább akkora, mint az egyiptomi fáraó hite szerint csatasorban felsorakozó nagy egyiptomi isteneké. Ami pedig a harmadik és legfélelmetesebb jelt illeti, a Nílus vizének vérré változtatása, az egyiptomi alvilág istenének, Ozirisznek a kultuszát idézi: miután Széth (a sátán szó innen ered) feldarabolja Ozirisz testét (ezek jelképezték az egyiptomi országrészeket), a Nílusba dobott istenség vére az, ami termékennyé teszi a birodalom földjeit áradás idején. Azzal, hogy Jáhvé az egyiptomi istenség szimbolikus vérét (a Nílus vizét) konkrét vérré tudja változtatni (ami a zsidó hagyományban az élet, életerő hordozója, ezért szent, tabu), a héber istenség felsőbbrendűségét fejezi ki az egyiptomi alvilág- és termékenységistenséggel szemben. S mivel a korabeli világszemlélet szerint nemcsak nagycsaládok, törzsek vagy népek küzdöttek egymás ellen, hanem az isteneik is egymásnak feszültek, Jáhvé e harmadik jeltevésének lehetősége által Mózes (és a történetet olvasó, hallgató) tudomására hozza, hogy ő mint a szolgáorban élő héberek istene, legalább annyi erővel bír, mint a birodalmat fenntartó egyiptomi Ozirisz. A jelek által Jáhvé a hatalmát és Mózes hitelességét a hébereknek akarja bizonyítani, ugyanis őket kell meggyőzni arról, hogy elhagyják a nagybirodalom és annak isteneinek védelmét és bőségét, és válasszák Jáhvét és a szabadságot, s az ezzel járó erő feletti pusztai vándorlást.

Jáhvé a küldöttét oktatja a jelek értelmezésére, de a csodák tételére is. Mindezekre Mózes azért lesz képes, hogy küldetését sikerrel végezze. S kijózanító motívum a történetben az, hogy miután a csodákkal, biztatással, rábeszéléssel a férfit az istenség már-már meggyőzi, Mózes, bár már isteni erőnek hordozója, személyiségében cseppet sem változik. (Ne feledjük: a korábban élt és kortárs, istenséggel találkozott vagy megvilágosodott férfiak és nők nagy része arról számol be, hogy életük nagy fordulópontja után személyiségük és neurózisaik továbbra is jelen vannak.) Ugyanúgy keresi a kibúvókat, és még egyszer megpróbálja lebeszélni Jáhvét arról, hogy őt küldöttének tegye: „Kérlek, Uram! Küldj mást, akit küldeni tudsz!” Csakhogy Jáhvé nem mást akar küldeni, hanem éppen őt, ezt a konok, magát alkalmatlannak tartó, beszédhibás pásztort. S még akkor is, ha többször megharagszik Mózesre – mert kapcsolatuk annyira erős, hogy a harag és még a szemrehányások sem veszélyeztetik épségét –, mindig mellette, vele marad. Így válik a nyugvópontot kereső, egyszerű és csendes életre vágó pásztor a tűz szenvedélyével harcoló vezérré, aki lefegyverző bátorsággal áll meg később a fáraó előtt is. Így válik a kifogások emberéből próféta, s az idegen földön tengődő akárki az ősök istenét felismerő vallásalapítónak. Jáhvé abszolút hatalmának (erre utal a „Ki tesz némává vagy süketté, látóvá vagy vakká? Talán nem én, az ÚR?!”) Mózes nem tud, és amikor talán tudna, nem akar ellenállni.

Vállalja küldetését, isteni erővel és lendülettel végzi azt. És ez nem jelenti azt, hogy nem fog csalódnni, összetörni a szíve, kiégni annyira, hogy már a halálát kívánja (lásd a 4Móz 11,11–15 részt). De hát aki az eke szarvára tette kezét, ahogy Jézus mondja – Mózes esetében: aki megragadta a kígyót a farkánál –, annak nincs visszaút. S még ha Mózes nem is jut el az ígért hazába, valóban a siker, az Isten sikerének az embere: aki pásztorból prófétává vált Isten által, aki a vízből kihúzottként kezdte életét, és a tűz lelkét megkapva vált egy nép szabadítójává.